

Μάης του 68 και επαναστατική δημοκρατία

Δημήτρης Καλτσώνης

αν. καθηγητής θεωρίας κράτους και δικαίου

Πάντειο Πανεπιστήμιο

Εισήγηση στο διεθνές επιστημονικό συμπόσιο του Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου με θέμα “50 χρόνια από το Μάη του 1968. Η Ευρώπη σε αναζήτηση για τη Δημοκρατία, την Ειρήνη, τα Δικαιώματα”, 14/5/2018

Περίληψη: Η εισήγηση εξετάζει τις βασικές κοινωνικο-οικονομικές αιτίες που οδήγησαν στον Μάη του 68 εντοπίζοντας τις ιδίως στην ιστορική παράδοση του επαναστατικού και εργατικού κινήματος στη Γαλλία, στην απαρχή εξάντλησης του κεϋνσιανού μοντέλου και της κρίσης της θέσης της χώρας ως παγκόσμιας δύναμης. Αναλύει τις θεωρητικές προϋποθέσεις ύπαρξης επαναστατικής κατάστασης. Θέτει το ερώτημα αν υπήρχαν στη Γαλλία του 1968 συνθήκες επαναστατικής κατάστασης που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια επαναστατική δημοκρατία. Τέλος, καταδεικνύει το αποτόπωμα του Μάη του 68 στις μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν και οι οποίες καθυστέρησαν τη νεοφιλελεύθερη αντιμεταρρύθμιση.

Το μεγάλο κύμα διαδηλώσεων και απεργιών που συγκλόνισε τη Γαλλία το Μάιο του 1968 ήταν καρπός συγκεκριμένων κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών συνθηκών. Η πρώτη αιτία εντοπίζεται στο γεγονός ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 αρχίζουν να εμφανίζονται σημάδια κάμψης της καπιταλιστικής οικονομίας. Μην ξεχνάμε ότι λίγα χρόνια μετά ξεσπά η μεγάλη οικονομική κρίση που πήρε τη μορφή της πετρελαϊκής. Η καπιταλιστική οικονομία είχε αρχίσει σιγά σιγά να ολοκληρώνει τη φάση της ανάκαμψης. Η τελευταία ξεκίνησε με το πέρας του β' παγκοσμίου πολέμου. Οι καταστροφές και τα ερείπια του πολέμου υπήρξαν ακριβώς το υπέδαφος της υπέρβασης της κρίσης της δεκαετίας του 1930.

Έτσι από το 1945 ξεκίνησε η νέα φάση ανάπτυξης. Σε αυτό πρέπει να συνυπολογιστεί η ισχυρή παρουσία του εργατικού και δημοκρατικού κινήματος στον κόσμο αλλά και στη Γαλλία ειδικότερα. Τα ισχυρά αντιφασιστικά κινήματα του β' παγκοσμίου πολέμου, η διαμόρφωση των λαϊκών δημοκρατιών στην Ανατολική Ευρώπη, η ισχυροποίηση της ΕΣΣΔ λειτούργησαν ως παράγοντας που εξανάγκασε τις κυρίαρχες τάξεις της δυτικής Ευρώπης σε σημαντικές παραχωρήσεις προς τους εργαζόμενους.

Στη Γαλλία έπαιξε ειδικό ρόλο η ισχυρή παρουσία του εργατικού κινήματος και του ΚΚ

Γαλλίας¹. Σε αυτά πρέπει να προστεθούν οι επαναστατικές παραδόσεις του γαλλικού λαού: από τη ρηξικέλευθη μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό το 1789, τη σειρά των επαναστάσεων που συγκλόνισαν τη χώρα καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα με τις επαναστάσεις του 1830, 1848, την Παρισινή Κομμούνα το 1871, μέχρι την κυβέρνηση του λαϊκού μετώπου το 1936 και το κίνημα της αντίστασης ενάντια στη ναζιστική κατοχή². Όλα αυτά αποτυπώθηκαν σε ένα βαθμό στις συνταγματικές και νομικοπολιτικές αλλαγές που εισήγαγε το Σύνταγμα του 1946 και ιδίως στο ριζοσπαστικό προοίμιό του³.

Η κεϋνσιανή διαχείριση όμως στα μέσα της δεκαετίας του 1960 είχε αρχίσει να πλησιάζει τα όριά της. Για τη Γαλλία υπήρχε ένας επιπλέον παράγοντας που ενέτεινε τα όποια προβλήματα. Η χώρα είχε εξέλθει από τον παγκόσμιο πόλεμο χάνοντας σημαντικές δυνάμεις και υποβαθμισμένη στο διεθνή καταμερισμό εργασίας. Αυτό εκφράστηκε με τον πιο εύγλωττο τρόπο στην απώλεια των αποικιών της. Οι ήττες στο Βιετνάμ, στο Σουέζ, στην Αλγερία αφαίρεσαν σημαντικές πηγές εκμετάλλευσης για το γαλλικό κεφάλαιο⁴. Κατά συνέπεια, ο μηχανισμός αναδιανομής των υπερκερδών από την καταλήστευση του τρίτου κόσμου άρχισε να εισέρχεται σε περίοδο σχετικής κρίσης. Η γαλλική κυρίαρχη τάξη δεν διέθετε πλέον, όπως παλαιότερα, την ευχέρεια να μεταβιβάζει στην εργατική τάξη και στα λαϊκά στρώματα της Γαλλίας ένα μέρος των υπερκερδών και να διασφαλίζει έτσι την κοινωνική ειρήνη⁵.

Είχε αρχίσει να αγνοφαινεται μια τάση περιορισμού των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων που είχαν κατακτηθεί μέχρι τότε. Επρόκειτο για πολύ πρόωμη φάση αυτής της τάσης. Ένα τέτοιο δείγμα ήταν ο νόμος για την κοινωνική ασφάλιση που προώθησε ο Ντε Γκωλ. Κυρίως, όμως, οι διαφαινόμενες αλλαγές αφορούσαν στις μελλοντικές γενιές της εργατικής τάξης και στη σχετική υποβάθμιση τμήματος των μεσαίων στρωμάτων και ειδικά του μελλοντικού επιστημονικού δυναμικού. Αυτός ήταν ο λόγος που η φοιτητική νεολαία αποτέλεσε τον πυροκροτητή της εξέγερσης του Μάη⁶.

Συναφές με το οικονομικό υπόβαθρο είναι το ζήτημα της δημοκρατίας. Από το 1958 η Γαλλία είχε εισέλθει και επίσημα σε μια εκδοχή της αστικής δημοκρατίας πιο περιορισμένη, με μεγάλη συγκέντρωση της εξουσίας στην εκτελεστική και ακόμη περισσότερο στο πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ο Ντε Γκωλ προώθησε και ενσωμάτωσε αυτό το μοντέλο, δίνοντάς

---

1 Βλ. Τ. Κυπριανίδης, “Η λεωφόρος της δύσης. Σημειώσεις για την ιστορική πορεία του ΚΚ Γαλλίας”, περ. *Θέσεις*, τευχ. 13, 1985.

2 Βλ. G. Lefranc, *Το λαϊκό μέτωπο*, Αθήνα, εκδ. Ζαχαρόπουλος, 1966, ιδίως, σελ. 60 επ. και S. Wolikow, *Le front populaire en France*, Paris, éd. Complexe, 1996, σελ. 169 επ.

3 C. Emeri – C. Bidégaray, *La Constitution en France (de 1789 a nos jours)*, Paris, éd. Armand Colin, 1997, σελ. 123 επ. και P. Pactet, *Institutions politiques – Droit Constitutionnel*, Paris, éd. Armand Colin, 2003, σελ. 306 επ.

4 Βλ. Ε. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2002, σελ. 155-156.

5 Βλ. Ε. Μαντέλ, *Ο ύστερος καπιταλισμός*, τ. Α, Αθήνα, εκδ. Gutenberg, χ.χρ., σελ. 106-107.

6 Βλ. Β. Μηνακάκης, *Μάης 1968, ρωγή από το μέλλον*, Αθήνα, εκδ. ΚΨΜ, 2018, σελ. 27 επ.

του συνάμα πατερναλιστικά και βοναπαρτιστικά χαρακτηριστικά⁷. Το μοντέλο αυτό διακυβέρνησης ήταν απαραίτητο για να ανταπεξέλθει η κυρίαρχη τάξη στις έντονες πιέσεις που δεχόταν από το εργατικό κίνημα στο εσωτερικό, από τα αντιαποικιοκρατικά κινήματα στο εξωτερικό και από τον αδυσώπητο ανταγωνισμό των άλλων μεγάλων δυνάμεων, ιδίως των ΗΠΑ και της αναδύμενης Γερμανίας. Ωστόσο, ο αυταρχισμός που το χαρακτήριζε δημιουργούσε πρόσθετες εστίες αντιθέσεων και συγκρούσεων, ακόμη και στο εσωτερικό της αστικής τάξης.

Επαναστατική κατάσταση

Υπήρξε όμως τελικά επαναστατική κρίση -ή αλλιώς επαναστατική κατάσταση- στη Γαλλία που θα μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει σε μια επανάσταση, στην ανατροπή του αστικού κράτους και της αστικής δημοκρατίας και στην εγκαθίδρυση μιας επαναστατικής δημοκρατίας, η οποία θα βασιζόταν στο συνδυασμό άμεσης και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με πλήρη αιρετότητα, ανακλητότητα των αντιπροσώπων, κατάργηση των προνομίων τους και τον διαρκή έλεγχο τους από τους εργαζόμενους⁸; Μια τέτοια επαναστατική δημοκρατία, ανάλογη της Παρισινής Κομμούνας θα ξεκινούσε τη διαδικασία κοινωνικοποίησης των βασικών μέσων παραγωγής.

Το ερώτημα είναι: υπήρξε επαναστατική κατάσταση και απλώς έλειψε ο υποκειμενικός παράγοντας για να τη μετατρέψει σε επανάσταση; Η ιστορική εμπειρία και η θεωρητική της γενίκευση έχουν δείξει ότι επαναστατική κατάσταση υπάρχει όταν συντρέχουν σωρευτικά οι παρακάτω όροι⁹.

Πρώτος όρος είναι η επιδείνωση πέρα από τα συνηθισμένα όρια των συνθηκών ζωής των εργαζομένων. Αυτός ο όρος αφορά κυρίως την αντικειμενική οικονομική κατάσταση. Συνήθως παρουσιάζεται στο πλαίσιο μιας οικονομικής κρίσης ή ειδικών συνθηκών που μπορούν να αφορούν μια χώρα. Είναι πρωταρχικός γιατί χωρίς αυτόν δεν μπορούν να γεννηθούν οι τρεις επόμενοι.

Ενδέχεται όμως η επιδείνωση των συνθηκών ζωής να μην έχει άμεσα τουλάχιστον, από οικονομικό περιεχόμενο. Η κατάργηση της δημοκρατίας από μια δικτατορία, μια εθνική προδοσία και καταστροφή μπορεί εξίσου να δημιουργήσουν την απότομη επιδείνωση των συνθηκών ζωής και στη συνέχεια μόνο να εκφραστεί αυτό και με επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου. Για παράδειγμα, η προδοσία της Κύπρου από την ελληνική χούντα, η επιβολή της δικτατορίας Μπατίστα στην Κούβα το 1952 ή η εθνική ταπείνωση της Κίνας με τη συμφωνία του 1919 υπήρξαν γεγονότα που, χωρίς να έχουν άμεση οικονομική συνέπεια (αυτή ήρθε μετά) προκάλεσαν απότομη αλλαγή των

---

7 Βλ. B. Chantebout, *Droit constitutionnel et science politique*, Paris, Armand Colin, 1985, σελ. 510 επ.

8 Βλ. Κ. Μαρξ, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 2000.

9 Βλ. Β.Ι.Λένιν, "Η χρεοκοπία της II Διεθνούς", *Άπαντα*, τ. 26, σελ. 220.

συνθηκών ζωής.

Δεύτερος όρος είναι η δημιουργία της αίσθησης στην κοινή γνώμη των κατώτερων κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων ότι δεν μπορούν να συνεχίσουν να ζουν και να κυβερνιούνται όπως πριν. Η αίσθηση αυτή δεν είναι απαραίτητα συνειδητή πολιτική επιλογή, ούτε οδηγεί μονοσήμαντα σε επαναστατικές λύσεις. Αποτελεί σε σημαντικό βαθμό καρπό της αυθόρμητης διαμόρφωσης της συνείδησης που στη συνέχεια βέβαια σμίγει με συνειδητές πολιτικές παρεμβάσεις και επιλογές.

Τρίτος όρος είναι η κατακόρυφη άνοδος της πολιτικής δραστηριοποίησης και του αναβρασμού στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις και στρώματα, πέρα από τα συνηθισμένα όρια. Ο όρος αυτός σχετίζεται αλλά δεν ταυτίζεται με τον προηγούμενο.

Τέταρτος όρος είναι η δυσχέρεια του κυρίαρχου πολιτικού συστήματος να διαχειριστεί την οικονομική και πολιτική κρίση. Προκύπτει ιδίως ως συνέπεια όλων των προηγούμενων παραγόντων. Η δυσχέρεια αυτή γεννά αντιπαραθέσεις, διενέξεις, συγκρούσεις στο εσωτερικό του. Παράγει τελικά αστάθεια του πολιτικού συστήματος.

Η εκπλήρωση αυτών των όρων συνιστά τη λεγόμενη επαναστατική κατάσταση. Η επαναστατική κατάσταση μπορεί να μετατραπεί σε επανάσταση, πολιτική ή και κοινωνική, υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης πολιτικής δύναμης η οποία θα προτείνει τη μετάβαση σε ένα νέου τύπου πολιτικό καθεστώς ή μια νέου τύπου κρατική εξουσία και κοινωνικό σύστημα.

Η ιδιαιτερότητα της Γαλλίας

Στη Γαλλία του Μάη του 1968 φαίνεται πως έλειπε ο πρώτος όρος. Δεν σημειώθηκε μια απότομη καταβύθιση των συνθηκών ζωής των εργαζομένων. Υπήρχαν στοιχεία που προϊδέαζαν για μια συρρίκνωση των κοινωνικών κατακτήσεων αλλά όχι μια βαθιά γενικευμένη επίθεση στα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα. Η δυσαρέσκεια ήταν υπαρκτή, εξαιτίας αυτών των πρώτων δειγμάτων αλλά και εξαιτίας της αυταρχικής, αντιδημοκρατικής άσκησης της διακυβέρνησης από τον Ντε Γκωλ.

Ωστόσο, ο αυταρχισμός της κυβέρνησης και ειδικά η έξαρση του αυταρχισμού με την οποία αντιμετωπίστηκε τις πρώτες μέρες του Μάη το φοιτητικό κίνημα, προκάλεσαν μια βίαιη αλλαγή στις συνθήκες ζωής των εργαζομένων. Η έκταση της επιδείνωσης ήταν αξιοσημείωτη αλλά μάλλον όχι αποφασιστική.

Κατά συνέπεια, η κρίση διακυβέρνησης, δηλαδή η αδυναμία των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων να συνεχίσουν να κυβερνώνται όπως παλιά και η αδυναμία των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων να διαχειριστούν την κατάσταση ήταν σχετική.

Αντίστοιχα, η κινητοποίηση ευρύτατων τμημάτων του πληθυσμού ήταν υπαρκτή αλλά όχι της έκτασης που θα ανέμενε κανείς σε μια επαναστατική κατάσταση. Υπήρξε μια ευρύτατη κινητοποίηση αρχικά των φοιτητών με συνεχείς μαζικές διαδηλώσεις. Οι μεγαλύτερες από αυτές δεν ξεπέρασαν τις 35 χιλιάδες. Στη συνέχεια εκδηλώθηκε η εργατική απεργία στην οποία συμμετείχαν στην αποκορύφωση 7 - 8 εκατομμύρια εργαζόμενοι. Οι απεργιακές συγκεντρώσεις συγκέντρωσαν στο μέγιστο 800 χιλιάδες με 1 εκατομμύριο. Η κοινή γνώμη ωστόσο ήταν διχασμένη. Οι σχετικές δημοσκοπήσεις έδειχναν ότι το 55% επιθυμούσε μια άλλη μορφή κοινωνίας αλλά το 50% δήλωνε αντίθετο στις απεργίες¹⁰. Η έκταση και το βάθος των κινητοποιήσεων ήταν πολύ σημαντική αλλά δεν ξεπέρασε τα όρια. Είναι ενδεικτικό ότι δεν δημιούργησε ρήγμα στην πειθαρχία των ενόπλων δυνάμεων, όπου δεν παρατηρήθηκε πολιτική αμφισβήτηση.

Μπορεί επομένως να υποστηριχθεί ότι στη Γαλλία το Μάη του 1968 δεν είχε ακριβώς διαμορφωθεί επαναστατική κατάσταση αλλά το προοίμιό της. Σημειώθηκε βαθιά πολιτική κρίση αλλά όχι ακόμη επαναστατική κατάσταση. Δεν είναι τυχαίο που κανένας πολιτικός φορέας, ούτε το ΚΚ Γαλλίας, ούτε οι λοιπές οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς έθεσαν στην πραγματικότητα ζήτημα κατάληψης της εξουσίας¹¹. Δεν ήταν μόνο ζήτημα ανεπάρκειας ή ατολμίας των πολιτικών αυτών φορέων αλλά ζήτημα ανεπάρκειας των αντικειμενικών προϋποθέσεων.

Εξάλλου, σε συνθήκες αστικής δημοκρατίας η νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος παραμένει κατά κανόνα υψηλή, όσο και αν αυτό έχει φθαρεί. Εξάιρεση μπορεί να υπάρξει μόνο σε περιπτώσεις εξαιρετικά αυταρχικής εκτροπής κατά την οποία ο δημοκρατικός μανδύας έχει πάψει να αποτελεί πηγή νομιμοποίησης¹². Πάντως τέτοια μεγάλη, δομική, φθορά δεν υπήρξε στη Γαλλία.

Μεταρρυθμίσεις

Έτσι, η πολιτική κρίση του Μάη του 1968 έληξε χωρίς να οδηγήσει σε επαναστατική μεταβολή. Δεν υπήρξε δυνατότητα ανατροπής της κυβέρνησης και αντικατάστασης του αστικού κράτους από μια επαναστατική δημοκρατία τύπου Παρισινής Κομμούνας.

Μια δυνατότητα που ίσως διανοιγόταν ήταν η δρομολόγηση, με τον ένα ή άλλο τρόπο, της κατάργησης του αυταρχικού Συντάγματος του 1958, η εφαρμογή μιας σειράς ριζοσπαστικών δημοκρατικών και οικονομικών αλλαγών. Κάτι τέτοιο δεν θα συνιστούσε κοινωνική επανάσταση αλλά μια ριζική τομή που μπορεί να άνοιγε περαιτέρω το δρόμο της επαναστατικής μεταβολής.

Ωστόσο, η κρίση του Μάη ανάγκασε την κυρίαρχη τάξη και το πολιτικό της σύστημα στην

---

10 Βλ. Β. Μηνακάκης, *Μάης 1968, ρωγή από το μέλλον*, Αθήνα, εκδ. ΚΨΜ, 2018, σελ. 225.

11 Βλ. Φ. Παρής, "Ο Μάης του 1968 στη Γαλλία. Το πολιτικό – οικονομικό υπόβαθρό του", περ. *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τευχ. 3/2008.

12 Βλ. Ε. Γκεβέρα, *Ο ανταρτοπόλεμος*, Αθήνα, εκδ. Καρανάση, 1982, σελ. 38 και Δ. Καλτσώνης, *Ο Τσε για το κράτος και την επανάσταση*, Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2012, σελ. 101 επ.

παραχώρηση μιας σειράς σημαντικών μεταρρυθμίσεων σε πολλούς τομείς. Αυτό συνέβη πρωτίστως στον εργασιακό τομέα, όπου κυβέρνηση και εργοδότες έκαναν αποδεκτά πολλά από τα αιτήματα των απεργών. Αντέστρεψαν με τον τρόπο αυτό, προσωρινά είναι γεγονός, την τάση αφαίρεσης των εργασιακών κατακτήσεων. Ακόμη και μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 1973 και την έναρξη εφαρμογής των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, η Γαλλία καθυστέρησε κατά πολύ, σε σύγκριση με τις ΗΠΑ ή τη Βρετανία, να εισέλθει στο φάσμα αυτό. Η καθυστέρηση ήταν κατά βάση συνέπεια του Μάη του 1968.

Σημαντικές ήταν επίσης οι μεταρρυθμίσεις που συνέβησαν σε πολιτικό επίπεδο. Ο εκδημοκρατισμός των πανεπιστημίων, που υπήρξε βαθύς και αξιοσημείωτος, η ήττα του Ντε Γκωλ ένα χρόνο μετά, στο δημοψήφισμα που πρότεινε, αλλά και οι μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης του Ζισκάρ Ντ' Εστέν μετά το 1974 ήταν επίσης καρπός του Μάη του 1968¹³. Τίποτε από όλα αυτά δεν υπερέβαινε το καπιταλιστικό σύστημα βεβαίως γι' αυτό και σχετικά σύντομα οι μεταρρυθμίσεις αυτές άρχισαν να καταργούνται. Σε κάθε περίπτωση, ο Μάης απέδειξε για μια ακόμη φορά ότι η ιστορία προχωρά με κοινωνικούς αγώνες αλλά και με πισωγυρίσματα.

---

13 Βλ. τον τόμο *Μάης '68 (20 χρόνια μετά)*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1988, σελ. 68-69, 137, 141.